

Ekonomie in die tyd van die Bybel as 'n huishouding-gebaseerde ekonomie

G J Volschenk¹

**Navorsingsassosiaat: Departement Nuwe-Testamentiese Wetenskap
Universiteit van Pretoria**

Abstract

Economy in the time of the Bible as a household based economy

The aim of this article is to describe the economy in the time of the Bible as a household economy. Firstly, the results of social scientific research indicated that the family institution was the primary socio-economic and political building block of the first century Mediterranean world. Secondly, the social scientific model of the pre-industrial city is used as interpretation framework for the first century Mediterranean economy. The article concludes with a reflection on the exploitation of peasants by urban elite and aristocrats. They were absent landowners who controlled the land and production on the land.

1. INLEIDING

Die artikel het ten doel om aan te toon dat die Bybelse ekonomie 'n huishouding-gebaseerde ekonomie is. Eerstens het die sosiaal-wetenskaplike navorsing aangetoon dat die familiale instelling die primêre sosio-ekonomiese en politieke bousteen van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld was. So het Van Aarde (1994:93) aangetoon dat die ontwikkeling vanaf die hortikulturele na die gevorderde agrariese samelewing bevestig dat die familiale instelling steeds die

¹ Dr Gert J Volschenk (MDiv, DD) is as navorsingsassosiaat betrokke by prof dr Andries G van Aarde se navorsingsprojek "Bybelse Teologie en Hermeneutiek", Departement Nuwe-Testamentiese Wetenskap, Fakulteit Teologie, Universiteit van Pretoria.

dominante instelling² was. Die konsep van grondeienaarskap in Israel is deur die vreemde heersers vervang met 'n volksvreemde konsep waar die koning die eienaar was en die grond 'n *verhandelbare kommoditeit* geword het. Die kleinboere is van hulle grond beroof deur middel van belastings en heffings, waardeur die familiale instelling ook onder druk gekom het.

Tweedens sal die sosiaal-wetenskaplike model van die pre-industriële stad as interpretasieraamwerk gebruik word vir die eerste-eeuse Mediterreense ekonomie. Enkele faktore binne die gevorderde agrariese gemeenskap vorm die boustene van bogenoemde sosiaal-wetenskaplike model. Hierdie model bied 'n omvattende interpretasieraamwerk in terme waarvan die eerste-eeuse Mediterreense ekonomie verduidelik kan word. Die faktore wat deel van die model uitmaak is:

- Die familiale instelling as primêre instelling
- Pre-industriële stad of platteland
- Grondbesit of grondonteiening
- Sosiale stratifikasie in Palestina

Bogenoemde faktore kan slegs van mekaar onderskei, maar nie geskei word nie. Die *interaktiewe relasies* tussen hulle sal in die model aangetoon word.

² Van Aarde (1994:93) stel die saak soos volg:

In die voorindustriële wêreld van byvoorbeeld die Nuwe Testament het 'n mens dus wel ryker en armer klasse van mense aangetref. Dit is ook so dat hoe meer die agrariese samelewing weg van die hortikulturele (= die tydperk toe die mens van plante en diere sonder verbouing of teling geleef het) situasie ontwikkel het, hoe duideliker het die verband tussen sosiale status en rykdom geword. In so 'n *gevorderde agrariese* konteks (soos die van die Nuwe Testament) was die ekonomiese en sosiale klassesisteem egter steeds deel van die groter sosiale sisteem waar familiale status belangriker was. Op die oppervlak kan dit dus lyk of politieke posisies en geld as statussimbole geag is. Dieperliggend egter het familiale strukture aanleiding tot bepaalde status gegee, wat op sy beurt tot politieke mag en rykdom gelei het. Om tot die aristokrasie te behoort, het dus sosiale status bepaal. Die dominante rol van die familiale strukture binne die konteks van die *gevorderde agrariese* samelewing, soos byvoorbeeld die *uitgebreide familie* in 'n bepaalde dorpie, is 'n *Close unit*.

Die gevolgtrekking is dat die stryd tussen die stad en die platteland veroorsaak is deur die ekonomiese uitbuiting van die kleinboere. Die elite en die aristokrasie het vanuit die stad die grond, landbouproduksie en verspreiding daarvan beheer. Die *afwesige grondeienaars (heersersklas)* het al ryker geword en die kleinboere al armer. Die antieke samelewing was 'n *agoniese* (wedywerende) samelewing.

2. DIE FAMILIALE INSTELLING EN EKONOMIE

2.1 Hermeneutiese struikelblokke

Finley (1985:21-27) wys tereg op die moderne wanopvatting rondom die begrip *ekonomie*. Die antieke tyd het nie die begrip *ekonomie* geken nie; hulle het nie die konseptuele elemente gehad wat gesamentlik die ekonomie gevorm het nie. Al die elemente van die ekonomie was daar, maar hulle het nie al die aktiwiteite gekombineer in 'n *konseptuele eenheid* nie, naamlik 'n gedifferensieerde subsisteem van die samelewing nie. In die antieke tyd was daar nie 'n ekonomiese instelling of sisteem nie. Die moderne teorieë en modelle³ oor ekonomie kan dus nie op die antieke tyd afgedruk word nie. Teenoor hierdie standpunt van Finley (1985) kan gestel word dat die ekonomie wel as 'n instelling van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld beskou kan word. 'n Instelling vereis 'n funksionaris wat rolle in 'n spesifieke ruimte vervul. 'n Sosiale instelling (*social institution* – Berger & Luckmann 1967:47-92), as oorkoepelende begrip, bestaan uit 'n stelsel van *hiërargies geordende elemente*. Twee vlakke word onderskei, naamlik laer-ordevlak en hoër-ordevlak. Op 'n laer-ordevlak vind ons die *groep*, wat bestaan uit konkrete persone in rolle wat verhoudings handhaaf, in interaksie is en handel in die nastreef van bepaalde doelstellings. Op 'n hoër-ordevlak vind ons die *instelling*, 'n abstrakte eenheid wat die formele, georganiseerde gedragsprosedure verteenwoordig van elkeen wat aan 'n spesifieke groep behoort. 'n Instelling bevat dus 'n aantal groepe van dieselfde soort en bepaal die gedrag

³ Robertson (1987:1-11) beklemtoon die verband tussen ekonomie en godsdiens, asook die invloed van Karl Marx en Max Weber en die wêreld-sisteem-teorie op moderne denke met betrekking tot die ekonomie en godsdiens.

van persone in daardie groepe. Ander kenmerke van groepe is dat hulle relatief permanent is, dat hulle 'n eksterne realiteit aanneem, dit wil sê, dat hulle 'n konkrete werklikheid besit wat buite en teenoor die individu staan. Die ekonomiese, politieke, familiële, godsdienstige, opvoedkundige en juridiese instellings is voorbeelde hiervan (vgl Berger & Luckmann 1967:47-92). 'n Definisie van die moderne ekonomie kan soos volg weergegee word: "... we regard the economic system as an enormous conglomeration of interdependent markets, the central problem of economic enquiry becomes the explanation of the exchanging process, or, more particularly, the explanation of the formation of price" (Finley 1985:22).

Die antieke ekonomie⁴ was nie 'n konglomerasie van interafhanklike markte nie. Kwantifisering en statistiek het wel 'n rol te speel, maar nie alle fasette van die ekonomie is geskik vir kwantifisering nie. Verskillende konsepte en modelle moet gebruik word vir die antieke ekonomie. Finley (1985:33) maak ernstige beswaar teen die veralgemenings ten opsigte van die antieke ekonomie. Hy pleit vir 'n meer gesofistikeerde poging tot kwantifisering en rekonstruksie. Finley (1985:33) verwys na Rostovtzeff (1957:69) se beskrywing van die Romeinse ekonomie in die eerste eeu as voorbeeld van growwe veralgemenings: "a single economic unit', one that was 'knit together by the intensive exchange of all types of primary commodities and manufactured articles, including the four fundamental articles of trade – grain, wine, oil and slaves.'" Die basis van die antieke ekonomie in die kleinboergemeenskappe is die bestaansekonomie van die huishouding. Nóg die plaaslike, nóg die langafstand handel, het die bestaansbasis van die kleinboerhuishoudings van die antieke ekonomie versteur (Finley 1985:34).

2.2 Eerste-eeuse huishouding gebaseerde ekonomie

In die soeke na die verband tussen ekonomie en die Skrif, word 'n ondersoek geloods na die betekenis van die woorde *oikia/oikos*, Grieks vir *huis*. Die verband word deur Crosby (1988:1) soos volg aangedui: Die evangelies is vir

⁴ Vergelyk Oakman (1991b) se beskrywing van die antieke ekonomie.

huis-gebaseerde gemeenskappe geskryf. Die godsdiens (kerk) en ekonomie was huis-gebaseerd. Die kerk was in die huis gevestig tot in die derde en vierde eeu nC; die ekonomie was ook in die huis gevestig tot en met die industriële revolusie. *Huis* is dus die sleutel vir die verstaan van kerk en ekonomie in die evangelies. Die verband tussen huis en ekonomie is baie duidelik. Die etimologiese “grondwoord” vir ekonomie is *oikonomos*⁵ wat die betekenis-moontlikheid “huisbestuur” of “huisorde” het (Finley 1985:17; Crosby 1988:1). Maar die betekenis van *oikonomia* moenie gesoek word in die letterlike betekenis van die woord nie, maar in die verlenging daarvan in ’n tipe van organisasie of bestuur. Die verband tussen huisgesin en ekonomie is nie etimologies reglynig van aard nie (vgl Finley 1985:18).

Die Griekse woord *huis* lê die klem meer op besittings as die konnotasie wat die woord *familie* het (vgl Beebe 1968; 1975). Die *paterfamilias* dui nie alleen op die biologiese vader nie, maar ook op die gesag oor die huishouding. Die Romeinse wet het hierdie gesag in drie dele verdeel, naamlik *potestas* of gesag oor die kinders (aangenome kinders ingesluit), die kinders se kinders en die slawe; *manus* is die gesag oor die vrou en die kinders se vrouens; en *dominium* is die gesag oor die besittings. Hierdie drieledige klassifikasie is ’n presiese weergawe van die kleinboer se huishouding. Die hoof bestuur en beheer beide die personeel en die besittings van die hele groep sonder onderskeid ten opsigte van ekonomiese, persoonlike of sosiale gedrag (Finley 1985:19).

Ten spyte van gevalle waar mense hulle welvaart omgesit het in die aankoop van grond, is welvaart oorgedra deur *erflating* binne die familie. Huishoudelike ekonomie was dus gegrond in familieverband. Familieverband vorm die fondament vir die wyer staatsvorm. Die ekonomiese funksies soos produksie en verbruik, plant en saai, huur en verhuring, is veral bepaal deur familieverband (behoort aan familie) en politieke (mag en eer)

⁵ Volschenk (2001:250, 251) het aangetoon dat die *oikonomos* die finansiële bestuurder van die streek was onder die Ptolemese heerskappy. *Oikonomos* is ’n tegniese term wat tессourier, kassier of finansiële bestuurder aantoon. Die verband tussen huis (*oikos*), ekonomie (*oikonomos*) en wêreld (*oikoumene*) lê juis in die stam, naamlik *oikos*. Die huis is die kern bousteen van die samelewing, die ekonomie en die wêreld. As alle huisgesinne ordelik bestuur word, sal die ekonomie en die wêreld ook ordelik wees.

oorwegings, eerder as 'n mark en ekonomiese faktore. Volgens Lenski (1991:192) was groot families in die gevorderde agrariese leefwêreld aan die orde van die dag. 'n Familie met baie seuns het 'n groot ekonomiese en godsdienslike voordeel gehad.

From the economic standpoint, children were viewed by peasants as an important asset, a valuable source of cheap labor. Children were also important as the only form of "old-age insurance" available to peasants. Religion added yet another incentive for large families, either by encouraging ancestor worship, for which perpetuation of the family line was essential, or simply by declaring large families to be a sign of God's favor.

(Lenski 1991:192)

Die nadeel van groot families is dat hulle in tye van droogte, hongersnood, misoeste en oorlog, swaar getref is. Dit het in sekere gevalle selfs veroorsaak dat kinders (veral meisies) ter wille van oorlewing van die familie by geboorte uit die huis gesit is⁶. Selfs ouer kinders is deur hulle ouers weggegooi (kyk Van Aarde 1991). Ten spyte van die hoë geboortesyfer, het gevorderde agrariese gemeenskappe stadig gegroei as gevolg van 'n hoë sterftesyfer, oorloë, siektes en hongersnood.

2.3 Die huisgesin as die kern bousteen van die gemeenskap

Die huishouding was die basiese operasionele eenheid van die gemeenskap. Die huishouding was ook die fondament van die stad en die Romeinse ryk. As die huishouding goed georden was, was die stad en die ryk ook goed georden. Hierdie natuurlike orde op die menslike vlak het ook die goddelike orde geopenbaar. Die onlosmaaklike band tussen die huis en die stad verklaar Rome

⁶ Van Aarde (1991) het tydens 'n predikantevergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk die onderwerp *'n Nuwe-Testamentiese perspektief op die kind* hanteer. 'n Breedvoerige oorsig is gegee oor die gebruik om kinders weg te gooi. Die weggooi (*ektithemi*) van kinders kan nie los van die seën of aanvaarding (*tithemi*) van die kinders in die huis verstaan word nie (Van Aarde 1991:3-6). Die weggooi van kinders moet verder verstaan word binne die breë klassifikasiesisteem van die Israeliete met die ostraserende handeling wat daarmee gepaard gegaan het. Kinders is om verskeie redes weggegooi, naamlik oorlewingsmotief, godsdienslike oorwegings (bv in die Middeleeue as offers aan kloosters), ongewenste huwelike en swangerskappe, fisies en serebraal gestremde kinders, blindes, melaatses, en stom en dowe kinders.

se preokkupasie met orde in die ryk. Hierdie orde (kyk Crosby 1988:24) begin by die huishouding. Volgens Fiensy (1991:120) het die kleinste sosiale eenheid, die huisgesin, uit ses komponente bestaan, naamlik:

- Die kerngesin het gewoonlik een kamer in 'n binnepleinwoning bewoon.
- Die eenheid net groter as hierdie gesin was die binneplein verbinde buurt.
- Daarop volg die hoër eenheid wat bestaan het uit al die binnepleine wat in 'n gemeenskaplike gang uitgemond het.
- Die grootste sosiale eenheid was die hele dorpie.
- By hierdie ineengestremde eenhede binne die dorpmilieu was daar ook die individueel geïsoleerde plase.

2.4 Die verbrokkeling van die familie

Fiensy (1991:127-132) toon aan dat die verbrokkeling van die familie reeds in die Hellenistiese tyd 'n aanvang geneem het. Dit moes egter voor die Romeinse periode begin gebeur het, omdat die uitgebreide familie nie sonder sy agro-ekonomiese basis byeengehou kon word nie. Die fokus op die individuele werker wat in diens geneem en later weggestuur is, het waarskynlik ook tot die verbrokkeling van die familie gelei. Daar is plekke waar die verbrokkeling van die uitgebreide familie stadiger plaasgevind het. By Kapernaum in Galilea is bewyse gevind dat dit nog in die eerste eeu in 'n sekere mate gehandhaaf is. Volgens Markus 1:16 het die families van Petrus en Andreas 'n huis in Kapernaum gedeel en saam gewerk om 'n bestaan te maak. Jakobus en Johannes het saam met hulle pa op die boot gewerk (Mark 1:19-20). Volgens Markus 3:31 het Jesus se ma en broers hom kom besoek. Ons kan glo dat die familie geleidelik uitmekaar gegaan het. Die uitgebreide familie het ook verbrokkel as gevolg van die onekonomiese grootte van die plasies wat die kleinboere gedwing het om te emigreer. Die verdwyning van die stam as groter eenheid het ook erosie op 'n laer vlak veroorsaak (Fiensy 1991:130). Geleidelik het kerngesinne sedert die

Hellenistiese periode geïsoleerd begin optree en die ondersteuning van die wyer groep begin ontbeer.

2.5 'n Nuwe familie in die Koninkryk van God

Markus 10:29-30 is nie uitsluitlik 'n apokaliptiese profetiese woord wat die verlies nou en die wins later in die toekomstige lewe beskryf nie. Dit kan gemaklik na 'n sekere toekomstige vervulling van die belofte op aarde verwys. Hierdie betekenis vind aansluiting by studies van *millennianistiese bewegings*⁷. Sodanige bewegings soek deurlopend na 'n wêreldse millennium (Oakman 1986:143). Die *soek na die koninkryk* is nie 'n verloor nou en wen later situasie nie, maar 'n geheel en al wen situasie. Die manier waardeur God se goedheid in menslike aangeleenthede realiseer, is deur die manifestasie van 'n nuwe familie van die koninkryk. Die punt is dat 'n menslike ondersteuningsgroep sal omsien na die materiële behoeftes. 'n Verwysing na die herstel van *huise en grond* aan individue of individuele huisgesinne is afwesig (Matt 5:5; Mark 10:21; Hand 2:44; vgl Oakman 1986:143). Die gedeelte wys nie na hoe daar vir huise en grond voorsien sal word nie. Die klem val op die vestiging van *nuwe menslike verhoudings* met die koms van die koninkryk.

2.6 Verbokkeling van die stam in relasie tot verstedeliking

Verskillende huishoudings organiseer hulleself volgens afstamming in dorpe, nie net vir beskerming en nabyheid van water nie (Oakman 1986:77; Crosby 1988:25; Fiensy 1991:120, 121), maar veral om die basiese resiproke verhoudings te verseker. Die familiale bande was die saambindende beginsel. Die huishouding en stad was die primêre boustone van die sosio-ekonomiese sisteem. Die stad het die bronne beheer. Die hele sosio-politieke sisteem sluit onafhanklike huishoudings in waarvan sommige kleinboere was, en ander van die hoër klasse afkomstig was. As huishoudelike bronne uitgebrei word vanaf jou eie stad of dorp na 'n ander land, ontstaan *afwesige eienaarskap* of *huur-*

⁷ Stegemann & Stegemann (1999:191-195) gee 'n breedvoerige beskrywing van die verskillende benaderings oor die Jesus-beweging.

boerdery. Bronne is ook uitgebrei deur middel van geskenke en belastings as die primêre manier van *herverdeling*. Indien die uitgebreide familie as sosio-ekonomiese eenheid in die Herodiaanse tydperk aan die verbrokkel was, sou die groter komponente soos die stam ook reeds begin verbrokkel het. Verwysings in die Nuwe Testament na stamverbande (Fil 3:5; Luk 2:26 en Hand 4:36) kom niksseggend voor en dui slegs verwantskapslyne aan. Dit het slegs vir die Leviete en Priesters betekenis gehad (Fiensy 1991:133). Die stam was groepe uitgebreide families wat verbind was om hulle eie uitgebreide familie aan te wend om enige nood by 'n uitgebreide familie in hulle stam te help verlig. Sodra 'n sekere uitgebreide familie gevaar loop om te verdwyn, is die oorblywende lede deur die stam in 'n nuwe uitgebreide familie opgeneem. Die stam het risiko's verminder en werkskrag verhoog. Dit het wel nog ná die ballingskap gefunksioneer. Gedurende die Hellenistiese tydperk vind ons egter byna geen literêre verwysings na die stam nie.

Ons kan aflei dat die stam in die tweede tempelperiode as betekenisvolle sosiale eenheid ophou bestaan het. Finley (1991:134) noem die volgende oorsake vir die verbrokkeling van die stam, wat argumentshalwe ook vir die huisgesin geld:

- Eerstens, is die *ekonomiese verknegting* die primêre oorsaak. Die verdwyning van die stam het ook die sekuriteit van ekonomiese voortbestaan van die mense in gevaar gestel (Fiensy 1991:134). Die Ptolemeërs se herorganisasie van Palestina in topargieë het die klem eerder op streeksbelange laat val, as op die waarde van die familie.
- Tweedens, het die *toename van groot landgoed* en die neiging om grond as 'n kapitale bate te beskou wat ontgin moet word, die kommunale funksie van die stam verminder.
- Derdens, het die *verstedeliking* van Palestina waarskynlik die meeste bygedra tot die verbrokkeling van die stam.

Groot stede soos Jerusalem, Sebaste, Tiberias, Sefforis, sowel as die kusstede en Sesarea Filippi, het die sosiale, kulturele en politieke leiding oor die volk oorgeneem. Stamowerstes is met stedelike aristokrate vervang; 'n geldmag wat

op winste gerig was en onbesorg was oor die oorlewing van die mense. Die bure het in die dorpe die sosio-ekonomiese grondslag van verwantskap geword. Die dorp was die grootste sosiale eenheid van die Palestynse kleinboer en het uit sowel familie as nie-familiale bure bestaan. Dorpe is meestal deur boerdery instand gehou. Dorpenaars het hulle inkomste aangevul met boerdery of arbeid op iemand anders se grond. Sommige boere het nie op hulle eie grond gewoon nie (Fiensy 1991:135).

2.7 Die verband tussen huis en stad

Die verhouding tussen die huis aan die eenkant, en stede of dorpe aan die anderkant, kan binne die agrariese gemeenskap van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld met al groter wordende konsentriese sirkels voorgestel word. Die huisgesin is die binneste sirkel of kern, dan volg die sirkel van die dorp of stad en laastens die gevorderde agrariese samelewing as die alles omvattende sisteem (Leeds 1979:228, 229; vgl ook Rohrbaugh 1991b:129). Lenski (1991; vgl Volschenk 2001:261-268) verskaf 'n volledige model in verband met die gevorderde agrariese gemeenskap. In die volgende afdelings sal *die interrelasie* tussen die huisgesin en die stad of dorp, wat ingebed is binne die *holistiese sosiale struktuur* van Palestina, bespreek word. Die relasies tussen die onderskeie *vlakke* in die sosiale stratifikasie model behoort binne bogenoemde konteks verstaan te word. Fiensy (1991:120-132) bestudeer die sosiale eenhede in Palestina en die invloed wat die veranderde waarde wat aan grond geheg is, op hierdie eenhede gehad het. Het die *toename in landgoed* die familiestruktuur beïnvloed en watter verhouding het tussen die dorpe en stede geheers en hoe is dit deur die *grondkonsep* geraak?

3. DIE PRE-INDUSTRIËLE STAD OF DORP

Die opskrif wat vir die onderhawige afdeling gebruik is, toon op sigself dat daar 'n afstand bestaan tussen die *moderne industriële stede* en die *pre-industriële⁸ stad of dorp* van die Mediterreense wêreld (kyk Malina & Rohrbaugh 1992:5). Die

⁸ Jones (1931); Childe (1950); Miner (1952); Sjoberg (1960); Hauser (1965); Lampard (1965); Lewis (1965); Smith (1965); Trigger (1965); Wheatley (1972); Blanton (1976); Frick (1977); Leeds (1980); De Ste' Croix (1981); Lapidus (1986); Rohrbaugh (1990).

miskenning van bogenoemde afstand lei tot etnosentrisme en sosiaal-anakronistiese lees van die Nuwe Testament. Die sosiaal-wetenskaplike model van die pre-industriële stad dien as interpretasieraamwerk vir die verstaan van die konteks van die evangelies (vgl Rohrbaugh 1991b:149).

Rohrbaugh (1991b:125-127) verwys met reg na die terminologiese verwarring in die gebruik en vertaling van die Griekse begrippe *polis* (*stad*) en *kome* (*dorpie/village*). Verder word gewaarsku teen die anakronistiese gebruik van die begrippe. Vervolgens sal Rohrbaugh (1991) se model van die *urban system* weergegee word, waarbinne die plek en funksie van die pre-industriële dorp of stad verstaan moet word. Die studie fokus op die stad binne die *stedelike sisteem*, meer spesifiek die *social urbanization*, dit wil sê, die integrasie of interaksie tussen die afsonderlike dele van die stedelike gemeenskappe (*urbanized societies*) (Leeds 1979:229; vgl ook Rohrbaugh 1991b:129). Die stad is deel van 'n oop sisteem, van 'n *interaktiewe, holistiese sisteem*.

3.1 Die stedelike sisteem as 'n geheel

Die algemene vorm van vestiging in die vroeë Romeinse Palestina was die dorp. Hierdie vorm van vestiging was die uitdrukking van *bloedverwantskapstrukture* van antieke Israel. Die plek waar dorpe gevestig is, is gekies op grond van die nabyheid van water en sekuriteit. Verder is die beste grond gekies vir die landbou. Baie stede is bo-op berge gebou. Dit het hulle beskerm teen vloedwater. Crosby (1988:22) stel dat toenemende *verstedeliking* veroorsaak het dat 'n groot deel van die werkerskorps die nie-landbou produksie en dienste betree het, veral rondom die stede, maar ook op die platteland. Die totale samestelling van die ekonomiese verhoudings het die groei van dorpe gestimuleer. Die algemene beskrywing moet nou verstaan word binne die streeksmodel van die *stedelike sisteem*.

Die streeksmodel van die stedelike sisteem is 'n holistiese model. Die kern ideë van die sisteem is dat alle menslike groeperings van dorpe, stede en landelike dele dieselfde funksie het naamlik: die fasilitering van verskillende vorme van verspreiding, oordrag en kommunikasie. Die een lokaliteit word met

ander lokaliteite verbind en almal saam met die gemeenskap as geheel (Rohrbaugh 1991b:130).

3.1.1 Horisontale differensiasie

Met verloop van tyd het *spesialisering* binne die dorpe/stede ontstaan wat *horisontale differensiasie* binne die totale sisteem genoem kan word. Dit beteken dat op sekere plekke in die sisteem spesialisering plaasvind en op ander plekke 'n ander tipe spesialisering – spesialisering kom in stelling voor. Sodoende ontstaan *a structure of interrelated differentiations* waar die stad en die platteland verskillende en tog oorvleuelende rolle vervul (Leeds 1979:231; Rohrbaugh 1991b:130). Die stad verskil van die platteland deurdat daar 'n konsentrasie van spesialiteite is. Die sentralisering van strategiese funksies in die stad word gekenmerk deur 'n kummulatiewe spesialisering in dienste wat noodsaaklik is vir die instandhouding van die holistiese sisteem (vgl Lampard 1965:540).

Die belangrike implikasie hiervan is dat die stad en platteland nie twee teenoorgestelde of geslote sisteme is nie. Die twee is inherent verbind en die spesialiteite is inherent deel van 'n enkele sisteem. Binne die genoemde enkele sisteem is die kleinboer net een spesialiteit van die vele spesialiteite wat bestaan. Rohrbaugh (1991b:131) stel dit soos volg: “Or to put the matter another way, a peasant is an urban man. The peasant has a native understanding of the complexity of urban systems. He knows how the system works, in whose interest (the urban elite) it is organized, and that his special struggle is to hang on to what place he has in it.”

3.1.2 Vertikale differensiasie

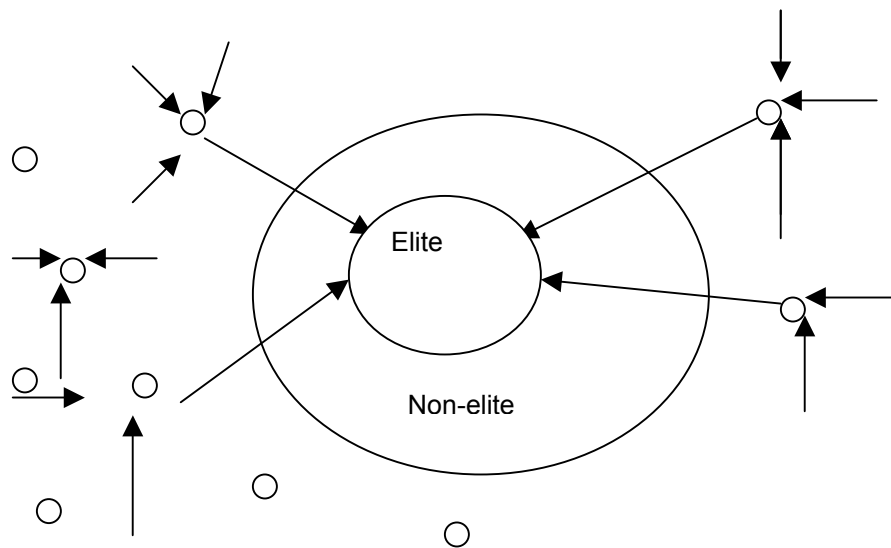
'n Sisteem wat funksioneel differensieer in stedelike en plattelandse komponente, is steeds 'n *geïntegreerde geheel* of *holistiese sisteem*. Die patroon van 'n spesifieke gemeenskap, insluitende die patroon van die stede, word bepaal deur die karakter van die sosiale klas relasies (Rohrbaugh 1991b:131). Die vorme van *sosiale integrasie* word uitgedruk deur die strukture van klasse-relasies.

Laasgenoemde strukture van klasse-relasies bepaal die vorm van integrasie van die plattelandse strukture met die struktuur van die stede. Die sosiale integrasie bepaal die kenmerke van die stedelike sentra (vgl Leeds 1979:234).

Die vertikale differensiasie tussen die stad en platteland binne die pre-industriële stedelike sisteem is 'n *hiërargiese sisteem*. Verstedeliking in die antieke tyd het plaasgevind as gevolg van die organisering en benutting van 'n surplus landbou-produkte. Die landelike gebiede het nie die fasiliteite of nodige beskerming gehad om 'n groot surplus te akkomodeer nie.

Thus cities accumulated what was produced beyond the subsistence needs of the peasants. By bureaucratic, military, commercial, or fiduciary means, they became centers of control - primarily over land use and raw materials – and thereby determined the conditions under which all other parts of the system operated. The diagram below illustrates how the system worked.

(Rohrbaugh 1991b:131)

- Versamelpunte (platteland, dorpe, funksionele sentrums) verbind aan die sentrale plek deur sentrale grondbeheer en belastingstelsel
- * Non-elite: Sentrale plek (stad, algemene funksionele sentrum)
- Vloei van goedere, dienste, funksies (nie bevolking nie)

Die voorstelling van die stedelike sisteem kan vergelyk word met die sonnestelsel: die stede in die middelpunt, met die platteland elkeen afsonderlik in hulle onderskeie bane. Alhoewel bogenoemde diagram 'n aanduiding gee van die samestelling van die antieke stede en die interrelasie tussen die stad en platteland, skiet dit tekort in die aantoon van die uitbuiting van die kleinboere (plattelanders – GV) deur die stedelike elite. Oakman (1991:158) se voorstelling gee 'n meer spesifieke voorstelling van die proses van uitbuiting en verknegting, wat later tot onteiening gelei het. Die industriële en pre-industriële stede kan soos volg met mekaar vergelyk word:

Pre-Industriële stad

- Familie is ekonomiese eenheid
- Spesialisering van produk
- Sisteem vereis sosiaal en geografies 'n vaste arbeidsmag. Spesialiste in die stad produseer die nodige goedere en dienste vir die stedelike elite.
- Stad en platteland is nie verbind deur middel van vloeï van arbeidsmag en kapitaal of 'n sentrale mag nie.
- Klein getal elite is die enigste mark. Hulle beheer die sentrale grond beheerstelsel en die godsdienstige en politieke sisteem van belasting.
- Toegang tot stede word beperk deur die wette wat burgerskap bepaal – kleinboere word toegang verbied.

Industriële stad

- Individu as werker; groot mobiele arbeidsmag wat los van geografiese en sosiale oorsprong werk.
- Spesialisering van arbeidsproses, kapitaal-intensief en koste effektief.
- Buigbare arbeidsmag vir werkgewers wat wil aanpas by veranderende marktoestande met minimum koste.
- Sodanige patroon verbind die stad en platteland. Baie noue relasie verseker vloeï van kapitaal en arbeid na stede.
- Markte en kommunikasiekanale of vervoer sluit beide die stad en platteland in = stedelike sisteem waarin nodige rolle en uitruil gestruktureer en bevorder word.

In die pre-industriële stede is kontak tussen persone geminimaliseer en gewoonlik bemiddel deur politieke en godsdienstige groepe of persone. Die platteland was nie 'n algemene bron van arbeid nie. Die pre-industriële stedelike sisteem is nie behoorlik verbind deur middel van kommunikasie kanale of vervoer nie. Die vorm van integrasie in die pre-industriële sisteem was totaal anders as die kapitalistiese vorm van integrasie. Dit is gegrond in die onveranderlikheid van arbeid, onveranderlikheid van klasse, beperkte kompetisie, die geografiese sowel as die sosiale afstand van klasse en die fisiese onderskeid van hulle funksies in die produksie en sosio-politieke prosesse (vgl Leeds 1979:240).

Horisontale differensiasie van 'n kern van die omliggende gebiede is deel van die verstedelikingsproses. Daarmee saam vind die vertikale differensiasie

plaas, naamlik die hiërargiese sisteem van *social-structural stratification* (Lampard 1965:541).

3.2 Die plek en funksie van die pre-industriële stad

Die pre-industriële stad is deel van die holistiese model van die stedelike sisteem wat in bogenoemde afdeling bespreek is. Die plek en funksie van die pre-industriële stad sal vervolgens uiteengesit word.

3.2.1 Demografie en ekologie

Die stede in die antieke tyd was klein, 5-7% van die bevolking het in die stede gebly. Die stede het ongeveer 35 000 inwoners gehad. Die hoë bevolkingsdigtheid van die stede beteken dat die stede baie klein oppervlaktes beslaan het. Die stede het uit twee groepe mense bestaan: die elite wat in die middel van die stad gewoon het en die non-elite wat in die buitewyke gewoon het. Die elite (5-10% van die totale bevolking) het die stede en die platteland gedomineer. Hulle was die enigste groep met bestebare inkomste en het dus die enigste werklike mark in die antieke tyd gevorm. Die elite het die politieke en ekonomiese sisteme beheer. Hulle outoriteit is gelegitimeer deur 'n godsdienstige en geleerde burokrasie wat die onderhouer was van die groot tradisie. Die groot tradisie is die amptelike, geskrewe weergawe van die kultuur se godsdienste, waardes en wêreldbeeld. Dit beklemtoon die waardes en norme van die elite (vgl Rohrbaugh 1991b:133).

Die non-elite is fisies en sosiaal afgesonder van die elite. Hulle het net in die stad gekom om in die behoeftes van diegene wat in beheer is, te voorsien. Die hoë geboortesifers was kenmerkend in die tyd, alhoewel net die elite se kinders oorleef het en deel geword het van die groot uitgebreide families (*extended families*). Die non-elite is aangevul deur die onteiening van die plattelanders. Die gebrek aan opleiding het daartoe gelei dat hulle die nederige werk van dagloners moes doen (Rohrbaugh 1991b:134).

Bogenoemde sosiale stratifikasie stem ooreen en sluit baie nou aan by die breë sosiale stratifikasie van Palestina.

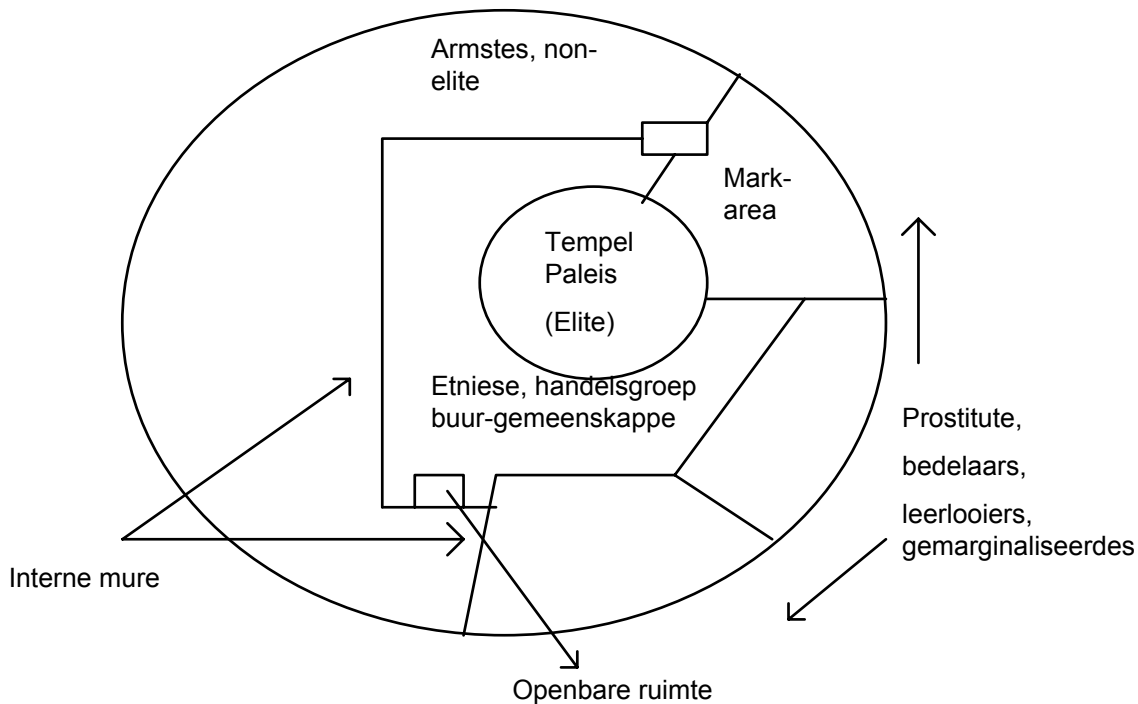
3.2.2 Funksie van die stad

Die stede was die primêre versamelpunte van politieke en ekonomiese funksies. Die ekonomiese beheer het die elite in staat gestel om beslag te lê op die ekonomiese surplus van die platteland. Die stad het as 'n holistiese netwerk gefunksioneer wat godsdienstige, opvoedkundige en kulturele sisteme ingesluit en geïntegreer het met die ander funksie van die stad. "Since control of these by elite was essential to their dominance, temple and palace became the twin foci of most pre-industrial cities" (Rohrbaugh 1991b:134). Die non-elite en gemarginaliseerdes (*outcasts*) was die primêre werksmag en grootskaalse handelaars. Familie-eenhede het op kleinskaal geproduseer. Die elite se hoofbron van inkomste was belasting en die invordering van geskenke.

3.2.3 Ruimtelike organisering

Die *interne sosiale stratifikasie* van die stad en die *spesifieke funksies* binne die sisteem word weerspieël in die fisiese samestelling van die pre-industriële stad. Die sentrale area het bestaan uit die paleis, tempel en die wonings van die politieke en godsdienstige elite. Hierdie areas is omring deur interne mure en is saam gegroepeer om beide kommunikasie en beskerming te verseker. Die tempel sentra van Mesopotamiese stede is bekende voorbeelde. Die mark was langs die godsdienstige sentrum, soos byvoorbeeld in die tempel van Jerusalem (vgl Rohrbaugh 1991b:134).

Die stad is verder verdeel deur interne mure wat etniese en verskillende beroepe geskei het, asook diegene wat in die stad was om die elite te dien. Die interne mure is so gebou dat wagte die verkeer en kommunikasie tussen verskillende sektors beheer het. Verder het hulle die deure bewaak in tye van militêre noodsituasies (Rohrbaugh 1991b:135). Spesifieke families en groepe van spesifieke beroepe het hulleself in gildes georganiseer, wat soms 'n hele straat of blok beheer het. Die interne mure het die interaksie tussen die onderskeie groepe beheer en gereël. Rohrbaugh (1991b:135) stel die samestelling van die pre-industriële stad soos volg voor:

Pre-industriële stede is dus duidelike voorbeelde van *menslike territorialiteit*. Dit beteken dat 'n groep of individu probeer om mense, fenomene en verhoudings te affekteer, beïnvloed of te beheer. "Because territoriality is a social construct, it is by its very nature a means of social control. In addition, however, by regulating access it can also be a way of controlling both land and the flow of resources, especially when land and resources are in short supply" (Rohrbaugh 1991b:136; vgl ook Oakman 1991:157). Geografiese territorialiteit is 'n doeltreffende wyse van kommunikasie, klassifikasie van mense en die handhawing van mag.

3.2.4 Interaksie patrone

Die hiërargiese beheer van sisteme lei tot sterk bande van solidariteit onder mense van dieselfde beroep, ouderdom, geslag, etniese groep of sosiale klas. Die kategorieëse identifikasie berus op *gedeelde belange* in vergelyking met die groter sisteem. Lede van die stedelike elite het alles in hulle vermoë gedoen om kontak met ander groepe te vermy, behalwe in die verkryging van goedere en dienste. Sodanige persone het 'n verlies in status ervaar as hulle gesosialiseer of kontak gehad het met ander groepe van 'n laer klas. Sosiale en geografiese

afstand en kommunikasie is afgedwing deur die interne mure. Dit was kenmerkend van die interne stedelike verhoudings, sowel as die verhouding tussen stad en platteland (vgl Rohrbaugh 1991b:136).

3.2.5 Kommunikasie

Die nabyheid tussen die elite het die kommunikasie bevorder. Die elite het die monopolie besit ten opsigte van die skryfkuns en rekordhouding, laasgenoemde was 'n belangrike kontrole middel. Die dorpe se roubeklaers, straatsangers, storievertellers, akteurs, priesters, skrifgeleerdes, astroloë en towenaars (*magicians*) het almal die vloei van kommunikasie verbaal (van mond tot mond) onder die massa mense bevorder. Die stad is 'n voorbeeld van menslike territorialiteit waarin die elite die beskermde middelpunt geokkupeer het. Etniese, sosio-ekonomiese en ambagsgroepe was op die periferie en die sosiaal-veragtes was buite die stadsmure. Rohrbaugh (1991:136) gee die volgende samevatting van die pre-industriële stad:

In sum, the patterns of pre-industrial cities were very much the consequence of the role played by the city in the larger urban system. As the center of control, the city gathered to itself those non-elite necessary to serve its needs as it carried out the specialized functions it had collected. It was a system characterized by the dominance of a small center, by sharp social stratification, and by a physical and social distancing of component populations that were linked by carefully controlled hierarchical relations.

3.3 Die wedersydse invloed van die dorpe en die kleinboere

Die vraag ontstaan waarom die kleinboerplasies ophou bestaan het in die Hellenistiese tyd. Die opkoms en verval van hierdie plasies hou verband met die veiligheidsituasie. Tydens die Hellenistiese oorloë en die Makkabese rebellie het die situasie so versleg dat die plasies opgehou het om te bestaan. Die kleinboere het in die nabygeleë dorpe gaan woon. Die kleinboere wat wel op sulke afgeleë plasies gewoon het, was meestal werkers op groot landgoedere. Arbeiders se wonings is deur argeoloë op sulke afgeleë plase gevind en dit was tipies van die Romeinse gemeenskap. Hierdie verskynsel is baie min in

Palestina gevind, maar dit kan dalk toegeskryf word aan die feit dat die huisies so swak gebou is, dat niks daarvan oorgebly het nie (Fiensy 1991:120).

Die Hellenistiese era het dus wel die lewenspatroon van talle Israëliete wat tevore in uitgebreide familieverband op afgeleë plasies gewoon en kommunaal saam gewerk het, verander. Arbeiders het nou meestal in dorpieë gewoon, waarskynlik net saam met hulle kerngesinslede. Kleinboere het op geen stadium die dorpe heeltemal verlaat en op die afgeleë plasies gaan woon nie. Diegene wat wel in die dorpe gebly het, het die Hellenistiese oorname minder ellendig ervaar. Hulle het nie nodig gehad om byvoorbeeld hulle grond te verlaat nie. Tog het hulle ook veranderings beleef. Talle moes hulle plase afstaan en het huurders op hulle eie grond geword. Inwoners van ander dorpe het voortgegaan soos tevore, behalwe dat hulle hoër belasting onder die Ptolemeërs as onder die Perse betaal het (Fiensy 1991:123).

3.4 Die antagonisme tussen die stad en platteland?

Die politieke en ekonomiese toestande van die Romeinse ryk het 'n intensiewe eksploitasie van die kleinboere in Palestina tot gevolg gehad en 'n konsentrasie van grond in die hande van 'n paar mense veroorsaak. Daar is 'n sterk *magskomponent* in die verspreiding van ekonomiese goedere (grond ingesluit). Stedelike gebiede soos Jerusalem en Rome, wat *administratiewe sentrums* was vir groter streke, was die eindpunt van die vloei van huur, belasting en tiendes, asook die woonplek van die *ryk grondbesitters* (Oakman 1986:77; Crosby 1988:25). Die klein onafhanklike grondeienaars wat op hulle eie grond gewoon het, het begin verdwyn, net om huurders, slawe, dagloners te word wat in die stede bly, of rekrute vir die weermag te word (Crosby 1988:25). Dit het gelei tot 'n antagonisme tussen die stad en platteland (Oakman 1986:78; Fager 1993:86).

Fiensy (1991:143-144) stel dat die stede ekonomies op die platteland *geparasiteer* het. Hulle inkomste het gespruit uit die huurgeld wat die stedelike aristokrasie van die kleinboere ontvang het. Die rykes het hulle in die stede gevestig en hulle was afwesige landhere wat op die platteland se rykdom geteer het. Die aristokrate het soms ook die grond bekom deur middel van bedrog. Van

die kleinboere was verheug toe Jerusalem vernietig is in 70 nC. Die Selote⁹ wat waarskynlik plattelandse kleinboere was, het voor die Romeine uitgevlug na Jerusalem toe. Daar het hulle dadelik begin om die aristokrasie veral die hoëpriesterlike adel, aan te val. Voordat hulle die Romeine afgeweer het, het die Selote dus eers 'n klasse-oorlog teen die Judese adel gevoer (vgl Rapaport 1992:433-439). Die Sicarii¹⁰ het nie alleen die ryk Judese adel aangeval met die uitbreek van die oorlog nie, maar ook die skuldrekords vernietig. Die oorlog het as 'n burgeroorlog begin met Simon ben Giora wat die slawe vrygelaat het en 'n weermag van besitloses gevorm het. Hy word genoem "the leader of the lower classes in Judea, Peraea and Idumaea" (Fiensy 1991:144).

⁹ Die Selote het tussen 67/68 nC ontstaan toe die Romeinse magte begin het om Judea weer te herower. Vespasianus (69-79 nC) het in 67 nC daarin geslaag om Galilea te herower en stelselmatig Judea ook terug te wen. Baie van die Judeërs het toe rebellegroepe gevorm en na Jerusalem opgeruk. In Jerusalem het die Selote die priesters aangeval en 'n eie hoëpriester aangestel deur die lot te werp (word gesien as die herinstel van die Sadokitiese priesterlike tradisie). Die Selote is tot in die tempel verdryf vanwaar hulle met behulp van die Idumeërs die grootste deel van Jerusalem oorgeneem het. Die Romeinse aanval en verwoesting van meeste van die klein dorpie, het veroorsaak dat baie mense na Jerusalem gevlug het. Die Selote het die aristokrasie aangeval weens verskeie redes. Hulle het geglo dat die aristokrasie die stad vir die Romeine wil oorgee, as gevolg van sosiale verskille en ekonomiese eksploitasie. Die verloop van die stryd word volledig deur Van Aarde (1994:155-157) beskryf.

¹⁰ Die Sicarii (laat 50 nC) moet onderskei word van die Selote (67-68 nC). Die Sicarii het in die laat vyftigerjare 'n aantal politieke sluipmoorde in die stede gepleeg. Die Sicarii se optrede is veroorsaak deur die vreemde oorheersing van die Romeine en die gepaardgaande swaar belastinge wat gehê is. Hulle taktiek was om die Judese leiers aan te val en hulle het dit op drie maniere gedoen:

- Selektiewe, simboliese sluipmoorde.
- Aanvalle op en die plundering van die eiendom van die aristokrasie.
- Ontvoering en die eis van lospryse.

Die aanvalle op die aristokrasie is bedoel as waarkuwings en as 'n demonstrasie van hulle kwesbaarheid. Hulle het dus 'n valse vertroue op beskerming deur die Romeine gehad. Die Sicarii het vrees geskep by die aristokrasie, asook 'n revolusionêre klimaat (kyk Van Aarde 1994:153-155).

In Galilea is Sefforis en Tiberias¹¹ aangeval en daar is gepoog om albei stede af te brand. Dit is veelseggend dat die twee stede opeenvolgend die skuldrekords geberg het. Wydverspreide vyandskap teen stedelike elite kan 'n sterk aanduiding daarvan wees dat die stede parasities was. Die talle verwysings na die rykes se uitbuiting van die armes dui ook op stedelike uitbuiting. Jesus spreek die welgesteldes ernstig aan (Mark 10:23; 12:40; Luk 16:19-29) en ander Palestynse leraars van daardie tyd het dit ook gedoen (Fiensy 1991:145; Freyne 1995:597-620).

Van Aarde (1993:531) bring 'n belangrike nuwe perspektief na vore, naamlik dat die stede as *belangeruimtes* verstaan moet word. Die regerende klas het in die stede gewoon, saam met diegene wat hulle ondersteun het. Politieke en godsdienstige mededinging het ook in die stede (bv Jerusalem, Sefforis en Tiberias) begin. Van Aarde (1993:531) beskryf die *belangeruimtes* soos volg:

'n Mens kan ook na hulle verwys as "belangeruimtes", omdat hierdie stede besonder nou geassosieerd was met die ideologiese belange van die inwonende elite en die ondersteunende klas. Ons tref hierdie funksionele rol van stede aan in sowel die narratiewe wêreld van die onderskeie kanonieke evangelies as in die breë sosiale wêreld wat deur middel van hierdie evangelies se verhaalstrukture verbeeld is. Net soos sekere groepe in die samelewing (of karakters in die verhaalstruktuur van die onderskeie evangelies), het hierdie stede simbole geword van bepaalde ideologiese belange. Dit is daarom moontlik om personifiërend na die funksies van hierdie stede te verwys, omdat hulle as simbole dien van bepaalde belangegroepe wat

¹¹ Van Aarde (1993:531) beskryf die persepsie van die landvolk of kleinboere op die stede soos volg:

Jerusalem in Judea, maar ook Sefforis en Tiberias in Galilea, was stede waarmee die elite en die ondersteunende klas geassosieer was. Die funksie van die genoemde stede was administratief, polities, militêr, godsdienstig en opvoedkundig. Stedelinge was uit die aard van die saak nie landbouers nie. Oor die algemeen kan hulle gesien word as die ondersteuners van die Romeine (en die Herodiane in Galilea) as die regerende klas se aktiwiteite. Gewoonlik het die klasse wat die regerende klasse bygestaan het, dus in die stede soos Sefforis en Tiberias gewoon. Die meeste inwoners was daarom ook burokrate, plaaslike godsdienstige leiers, ambagslui en handelaars. Stedelinge het egter nie 'n soort middelklas gevorm nie (daar was geen "middelklas" in die eerste-eeuse Mediterreense samelewing nie). Hulle het as groep geen saambindende band of mag gehad nie.

in die eerste-eeuse Palestynse konteks aangetref is en op bepaalde narratiewe wyse in die kanonieke evangelies verbeeld is.

Uit bogenoemde aanhaling is dit duidelik dat die stede die ideologiese belange van die elite en die ondersteunende groep verteenwoordig het. Hulle is deur die landvolk as die ondersteuners van die Romeine (en die Herodiane in Galilea) gesien. Met die uitsondering van Antiogië, Alexandrië en Rome was die dorpe maar klein. Oorbevolking het ook later 'n probleem begin raak. Waar resiprositeit tussen huishoudings plaasgevind het, het *herverdeling* die binding tussen die stad en huishoudings verseker. Die instrumente vir hierdie herverdeling was *rente, belasting, tiendes, huur en geskenke* (Oakman 1986:78; Crosby 1988:25; Fiensy 1991:144). Buiten laasgenoemde instrumente het die owerheid grond gehuur op verskillende plekke en sodoende direk betrokke geraak by die graanproduksie om in die behoeftes van die armes en die staatsamptenare te voorsien.

Die stryd binne die eerste-eeuse Romeinse Ryk kan ook vanuit 'n ander hoek beskryf word. Op 'n makro-ekonomiese vlak was daar spanning tussen die natuurlike of bestaans ekonomie en die ekonomiese aktiwiteite wat 'n bepaalde lokaliteit transendeer of wat nie direk met die verwerking van die grond te make het nie. Op 'n mikro-ekonomiese vlak is daar spanning tussen die begeerte vir ekonomiese *self-genoegsaamheid of onafhanklikheid* en die dringendheid vir 'n tipe van *interafhanklikheid*. Hierdie spanning¹² is onafwendbaar, omdat die beskawing en stedelike kultuur van die Romeinse Ryk gebou was op 'n paar vorme van interafhanklikheid, naamlik:

¹² Die *peasant*-gemeenskappe was selfs onder die beste omstandighede in kompetisie met mekaar. Dit was die stryd om die beperkte lewensmiddele. Daarom word na die agrariese gemeenskappe verwys as *agoniese (sterk wedywerende)* samelewings (kyk Malina 1981:94; Van Aarde 1993:530).

Ekonomie in die tyd van die Bybel

- Die stede se parasitiese onttrekking van ekonomiese surplus van die platteland af (indirekte, kollektiewe eksploitasie);
- Interstedelike handel, noodsaaklik om die gemaksugtiges, die burokrate van die administrasie, godsdienstige spesialiste, verskeie ambagslui ensovoorts, wat nie die grond bewerk het nie, te ondersteun (Oakman 1986:147).

Hierdie soort beskawing het nie gelyke aandele aan almal versprei nie. Interafhanklikheid het vir die elite vrywillige samewerking om hulle voorregte te beskerm asook hulle afhanklikheid van ander vir arbeid en luukse beteken. Alleen die bevoorregte elite het gedeel in die voordele van die handelsverhoudings rondom die Mediterreense gebied. Die kleinboer het gestrewe na selfgenoegsaamheid en die ontwikkeling van selfgenoegsame groot landgoed. Die gemarginaliseerdes is daarteenoor verlaag tot die vlak waar hulle 'n oorlewingsstryd gevoer het vir lewensonderhoud. Interafhanklikheid het vir hulle eksploitasie van bo-af beteken en afhanklikheid van wedersydse hulp in die dorpe om moeilike tye te oorleef. Hulle het dus op grond van ander motiewe gestrewe na en gestry vir onafhanklikheid en selfgenoegsaamheid (Oakman 1986:148).

Jesus het gesien dat die ekonomiese voordele onder die Romeinse Ryk bevoordeel net hulle wat alreeds het. Jesus het die huidige sosiale verhoudings met 'n kritiese oog bejeën (vgl Mark 12:1-12; Luk 12:3-9). Jesus het nie *redistribusie* van grond op 'n revolusionêre manier gepropageer nie. Hy het die strewe na selfgenoegsaamheid, deur middel van grond, van sowel die rykes as die kleinboere verwerp. Die verhouding tussen *eienaars en onteienendes* is van primêre belang. Die aksent van Jesus se boodskap val op 'n nuwe soort van *interafhanklikheid* (Oakman 1986:148).

Buiten bogenoemde situasies, het die staat nie betrokke geraak by die onafhanklike huisekonomie nie, behalwe deur die herverdelingpraktyke (belastings en geskenke). Die Romeinse staat het twee soorte ekonomiese dienste nodig gehad wat die staat nie self kon voorsien nie. Die eerste was die voorsiening van rantsoene vir godsdienstige rituele, die weermag en sekulêrsiviele doelwitte. Die tweede was die insameling van fondse om te betaal vir essensiële owerheidsdienste. Die tollenaars is deur die staat gekontrakteer om

sekere werke en dienste te lewer. Die tollenaars was betrokke by openbare kontrakte, belastinginvordering en grootskaalse uitleen van geld. Israeliete het hierdie groep gesien as onderhouers van die keiserlike teenwoordigheid. Daarom is hulle *geostraseer* en het hulle as *sondaars* bekend gestaan (Matt 9:10;11; 11:19). Om sodanige tipe *sondaar* in jou huis te hê, het beteken dat jy 'n ondersteuner van die *basileia* was (Crosby 1988:26).

3.5 Botsing tussen bestaans ekonomie en mark ekonomie

Lukas 12:16-20 stel 'n duidelike kontras tussen die kleinboer en die ryk grondeienaar van die eerste eeu. Hierdie man het nie nodig om hom te bekommer oor selfgenoegsaamheid nie. Saam met die houding van selfgenoegsaamheid is die houding van *carpe diem* (Oakman 1986:146). Beide hierdie waardes was kenmerkend van die rykes van die Romeinse Ryk. Die kleinboere is soms teensinnig oorreed om surplus te produseer vir die mark, bo en behalwe hulle eie behoeftes in die huis. Hierdie surplus was gereed om die nuwe ekonomiese klas te ondersteun, wat nie direk betrokke was by die produsering van hulle eie voedsel nie. Hierdie sisteem het die afwesige landhere die geleentheid gegee om groot winste te maak uit die ongespesialiseerde landbou.

4. SAMEVATTING

Nuwe-Testamentici wys tereg op die *anakronistiese dwaling* in die gebruik van die woord "ekonomie". Die eerste-eeuse Mediterreense ekonomie was nie 'n *mark gerigte* ekonomie nie. Die antieke ekonomie word tereg 'n *huishouding gebaseerde* of *bestaans ekonomie* genoem. Die ekonomie was ingebed in die familiële instelling. Die familie of huisgesin was die basiese sosio-ekonomiese en godsdienstige bousteen van die samelewing. Die sosiaal-wetenskaplike model van die gevorderde agrariese samelewing toon die *interrelasies* tussen die vier sosiale instellings aan. Die teks kan op twee wyses *reduksionisties* gelees word: Eerstens, word die vier sosiale instellings gereduseer tot óf die ekonomie óf die politiek (Van Aarde 1991:6, 7). Tweedens, word die ekonomie, by-

voorbeeld nie in interrelasie met die ander sosiale instellings bestudeer nie (kyk Freyne 1988:222; Van Eck 1995:10).

Die onteiening van die kleinboerhuisgesin deur middel van belasting, verstedeliking en die komplekse sosiale stratifikasie het gelei tot die verbrokkeling van die huisgesin as primêre bousteen. Die ekonomiese eksploitasie was die primêre oorsaak van die verbrokkeling van die huisgesin. Die plase het of te klein geword vir die uitgebreide familie of die belasting het die plase nie meer lewensvatbaar gemaak nie. Die huisgesin het verder ook in relasie met die stad die onderspit begin afbyt. Die kleinboere en hulle huisgesinne is van hulle plase afgedwing en soms het die huisgesin as gevolg van ekonomiese oorsake uitmekaar gespat. Die stad was die sentrum van die regerende elite en die afwesige grondeienaars. Die stad was die middelpunt van die eerste-eeuse Mediterreense wêreld van waaruit die regeerders hulle mag uitgeoefen het. Vandaar dan ook die geweldige stryd tussen die stad en die platteland.

Die *pre-industriële stad* is te onderskei van die *industriële stede*. Hierdie onderskeid voorkom die anakronistiese voorstelling van die eerste-eeuse Mediterreense stede en omstandighede. Die pre-industriële stad is 'n *interaktiewe, holistiese sisteem*, met 'n voortdurende wedersydse wisselwerking vanaf die periferie na die sentrum. Die pre-industriële sisteem is 'n *hiërargiese sisteem*. Die kleinboere van die platteland was bestaansboere wat in hulle eie behoeftes voorsien het. Die surplus landbouproduksie is deur die elite na die stede versprei. Die potensiële gevaar van konflik en opstand was duidelik sigbaar in die hiërargiese struktuur van die pre-industriële stad. Die *sosiale klassifikasie* op grond van klas en arbeid kom duidelik in die model na vore.

Die elite of regerende klas in die stede het politieke, godsdienstige en sosio-ekonomiese mag gehad. Hulle het vanuit die stede die kleinboere en gewone bevolking geregeer. Die stad self het 'n sterk hiërargiese klassifikasiesisteem gehad. Die tempel en die paleis was in die sentrum en van daaruit is totale beheer uitgeoefen oor die nie-elite wat die elite gedien het. Die *elite* was 'n *geslote sisteem* wat self bepaal het met wie hulle wil kommunikeer en wanneer. In afdeling 3.4 is die botsing tussen die stad en die platteland verduidelik. Die

digte bevolking van die stede en die groot weermag van die regeerders het 'n swaar las op die landbou geplaas. Die klein bestaansboere moes 'n groot surplus produseer om in almal se behoeftes te voorsien. Die kleinboere en hulle families wat baie skuld gehad het, is dikwels onteien en het soms selfs slawe van die elite geword. Sommige het op hulle eie grond agtergebly en dit namens die elite bewerk as dagloners of slawe. Die antagonisme tussen die stad en die platteland het later uitgeloop op die kleinboeropstande.

Literatuurverwysings

- Beebe, H K 1968. Ancient Palestinian dwellings. *The Biblical Archeologist* 31, 38-58.
- Beebe, H K 1975. Domestic architecture and the New Testament. *The Biblical Archeologist* 38, 89-104.
- Berger, P L & Luckmann, T 1967. *The social construction of reality: A treatise in sociology of knowledge*. New York: Doubleday.
- Blanton, R E 1976. Anthropological study of cities. *Annual Review of Anthro-pology.*, 5, 249-264.
- Child, V G 1950. The urban revolution. *Town Planning Review* 12, 3-17.
- Crosby, M H 1988. *The house of disciples: Church, economics and justice in Matthew*. New York: Orbis Books.
- De Ste' Croix, G E M 1981. *The class struggle in the ancient Greek world*. New York: Cornell University Press.
- Fager, J F 1993. *Land tenure and the Biblical Jubilee: Uncovering Hebrew ethics through the sociology of knowledge*. (JSOT Suppl Series 155.)
- Fiensy, D A 1991. *The social history of Palestine in the Herodian period*. Lewiston, New York: Edwin Mellen. (Studies in the Bible and Early Christianity 20.)
- Finley, M I 1985. *The ancient economy*. New York: Penguin Books.
- Freyne, S 1988. *Galilee, Jesus, and the gospels: Literary approaches and historical investigations*. Philadelphia: Fortress.
- Hauser, P M 1965. Observations on the urban-folk and urban-rural dichotomies as forms of western ethnocentrism, in Hauser, P M & Schnore, L F (eds), *Study of urbanization*, 491-518. New York: John Wiley & Sons.
- Hauser, P M 1965. Urbanization: An overview, in Hauser, P M & Schnore, L F (eds), *Study of urbanization*, 1-47. New York: John Wiley & Sons.
- Lampard, E E 1965. Historical aspects of urbanization, in Hauser, P M & Scnore, L F (eds), *The study of urbanization*, 519-554. New York: John Wiley & Sons.

- Lapidus, I M 1986. Cities and societies: A comparative study of the emergence of urban civilization in Mesopotamia and Greece. *Journal of Urban History* 12(3), 257-293.
- Leeds, A 1979. Forms of urban integration: Social urbanization in comparative perspective. *Urban Anthropology* 8, 227-247.
- Leeds, A 1980. Towns and villages in society: Hierarchies of order and cause, in Collins, T W (ed), *Cities in a larger context*, 6-33. Athens, GA: The University of Georgia Press.
- Lenski, G, Lenski, J & Nolan P (1970) 1991. *Human societies: An introduction to macrosociology*. Sixth Edition. New York: McGraw-Hill.
- Lewis, O 1965. The folk-urban ideal types, in Hauser, P M & Scnore, L F (eds), *The study of urbanization*, 491-517. New York: John Wiley & Sons.
- Malina, B J 1981. *The New Testament world: Insights from cultural anthropology*. Atlanta, GA: John Knox.
- Malina, B J 1987. Wealth and poverty in the New Testament and its world. *Interpretation* 41, 354-367.
- Malina, B J & Rohrbaugh, R L 1992. *Social-science commentary on the synoptic gospels*. Minneapolis, MN: Fortress.
- Miner, H 1952. The folk-urban continuum. *American Sociological Review* 17, 529-537.
- Oakman, D 1986. *Jesus and the economic questions of his day*. Lewiston: Edwin Mellon. (SBEC 8.)
- Oakman, D 1991a. The countryside in Luke-Acts, in Neyrey J H (ed), 151-179. Peabody, MA: Hendrickson.
- Oakman, D 1991b. The ancient economy in the Bible. *BTB Readers guide* 21, 34-39.
- Rapaport, U 1992. s v Maccabean revolt. *The Anchor Bible Dictionary*, 433-439. New York: Doubleday.
- Robertson, R 1987. s v Economics and religion. *The Encyclopedia of Religion*, Vol 5, 1-11. New York: MacMillan Publishing Company.
- Rohrbauch, R L 1991a. The city in the second Testament. *BTB* 21(2), 67-75.
- Rohrbauch, R L 1991b. The preindustrial city in Luke-Acts: Urban social relations, in Neyrey J H (ed), 125-149. Peabody, MA: Hendrickson.
- Rostovtzeff, R E 1957. *The social and economic history of the Roman Empire*, tr by PM Frazer. Oxford: Claredon.
- Sjoberg, G, 1960. *The preindustrial city: Past and present*. New York: Mac Millan.
- Smith, M G 1965. Complexity, size and urbanization, in Ucko, P J (ed), *Man, settlement and urbanism*, 565-574. London: Duckworth.
- Stegemann, E W & Stegemann, W 1999. *The Jesus movement: A social history of its first century*. Edinburgh: T & T Clark.

- Trigger, B 1965. Determinants of urban growth in pre-industrial societies, in Ucko, P J (ed), *Man, settlement and urbanism*, 575-599. London: Duckworth.
- Van Aarde, A G 1991. Nuwe-Testamentiese perspektief op die kind. Predikante-vergadering van die Nederduitse Hervormde Kerk gehou te Pretoria op 10 September 1991.
- Van Aarde, A G 1993a. Recent developments in South African Jesus research: From Andrie du Toit to Willem Vorster. *HTS* 49(3), 397-423.
- Van Aarde, A G 1993b. Aspekte van die sosiale stratifikasie van die ontwikkelde agrariese samelewing in die eerste-eeuse Palestina. *HTS* 49(3), 515-545.
- Van Aarde, A G 1994. *God-with-us: The dominant perspective in Matthew's story*. Pretoria: Gutenberg. (*HTS Suppl* 5.)
- Van Eck, E 1995. *Galilee and Jerusalem in Mark's story of Jesus: A narra-tological and social scientific reading*. Pretoria: Tydskrifafdeling van die Nederduitse Hervormde Kerk. (*HTS Suppl* 7.).
- Volschenk, G J 2001. Eksegeties-metodologiese vooronderstellings van die ondersoek na die ekonomie in die leefwêreld van Matteus: Toegepas op land, grondbesit en die jubilee. DD proefskrif, Universiteit van Pretoria.
- Wheatley, P 1972. The concepts of urbanism, in Ucko, P J (ed), *Man, settlement and urbanism*, 601-637. London: Duckworth.